

הפצע והמתנה — הפרויקט הקולנועי של ג'אד נאמן

יאיר אסולין 30.09.2021 20:00

"הפצע מתנת המלחמה", כך בחר ג'אד נאמן, שנפטר השבוע, לקרוא לספר העיון היחיד שלו, שבו קיבץ את עבודתו בתחום חקר הקולנוע הישראלי והמלחמה (עם עובד). השם הוא פרפראזה על משפט של ההיסטוריון היווני הרודוטוס, "מצרים היא מתנת הנילוס", כמו שאמר לי בחיור ממתיק סוד שנים לפני שהספר יצא לאור. ובמידה רבה, המשיכה של נאמן אל הפצע, בדיוק כמו היכולת שלו להגדיר את הפצע הזה גם כ"מתנה", היא אולי המהות העמוקה של הפרויקט הקולנועי, ההגותי והאקטיביסטי שלו.

ג'אד נאמן, היליד הישראלי האולטימטיבי, שקיבל את עיטור המופת על טיפול בפצועים במלחמת ששת הימים, רופא ופרופסור לקולנוע, שזכה בפרס ישראל, יכול היה להתכרבל בנוחות בחיקו החם של הקונסנזוס הישראלי, העיוור לפצעים ולמכות לעיוותים. רוב בני האדם, מעצם קרבתם לעצמם, היו נוהגים כך. אלא שלאורך כל הדרך שלו הוא נמשך דווקא אל הפצע, במובן העמוק והפנימי ביותר שלו. לא רק במלחמות.

במודע או שלא במודע, נאמן השתמש בנקודת המוצא האישית שלו כדי להעלות למודעות הישראלית הרבה מהדברים שרק אדם כמוהו יכול היה באמת להעלות. כמעט אין פצע חברתי גדול שלא עסק בו. הן ביצירה הקולנועית שלו — מי אם לא זוכה עיטור המופת יעשה את הסרט הביקורתי ביותר על הפדגוגיה הצבאית? הן באקטיביזם שלו, והן בכתיבתו העיונית-ההגותית. ובכוונה אני כותב "הגותית", כי גם כאשר היא היתה אקדמית גרידא, היא תמיד ביקשה לתפוש את המעבר, ליצור שפה ומסגרת לחשיבה רחבה הרבה יותר.

וכדי להבין את המקום החשוב של נאמן במערכת התרבותית הישראלית, יש לזכור שכהוגה דעות, כאקטיביסט, כמו כל מהפכן אמיתי, הוא היה איש של תשתיות, של אמצעי ייצור, של יצירת מרחבים ומסגרות שבתוכם ומתוכם יוכלו אחרים לפעול וליצור, וסופם שישנו במשהו את העולם. לא משנה אם זו המעורבות שלו ב"רופאים לזכויות אדם", בחוג לקולנוע באוניברסיטת תל אביב או בהקמת הקרן הראשונה לתמיכה בקולנוע — בכל מקום כזה, כמו במאמרים ובקולנוע שלו, היסוד האסתטי המרכזי בו, החל מ"השמלה" ועד לסרטים האחרונים, הוא החירות — ההתגייסות למען דבר גדול ממנו היתה נוכחת. וזה אולי גם אחד ההסברים לנדיבות יוצאת הדופן שאיפיינה אותו. פגשתי בה באופן אישי לאורך השנים, והיא תמיד היתה פשוטה, משמעותית ונטולת גינונים.

לכן הוא יכול היה להגדיר את הפצע כ"מתנת המלחמה". מתנה רעה, כואבת, אבל כזו שאם משתמשים בה, אם מקשיבים לה, אם לא לוקחים אותה רק כרע הכרחי שיש להדחיק, אם מכירים בסימן שנותר צרוב בנפש ובגוף האדם והחברה אחרי כל מלחמה — לא רק זו הכללית, הפוליטית, אלא גם זו המקומית, האישית — אם מתבוננים בו, אזי הפצע הזה יכול להפוך לכלי החשוב ביותר לריפוי. בלי זה יש רק התבוססות בבזך.

לסרט שרצה לעשות על מלחמת יום כיפור הוא קרא בשלב מסוים, כשנתן לי פעם לקרוא את התסריט, "קטרקט". המלחמה של נאמן לצד הפצע, תמיד היתה המלחמה בעיוורון. "בצבא לא מלמדים איך להרוג, מלמדים איך להיהרג", כך הגדיר נאמן את הפדגוגיה הצבאית. ואם רוצים עוד דוגמה כדי להבין את עומק מחשבתו, את הצלילות שלה, כדאי להקשיב למשפט הזה, המשמש מוטו ברומן הראשון שלי, "נסיעה". ההיפוך הזה, כביכול, של מהלך הדברים, הבנת העומק של המערכת, שימת היחיד במרכז — זו מהות התורה המהפכנית של ג'אד נאמן. על כל מוקדי הכוח. תמיד. יהי זכרו ברוך. הוא יחסר לי, ולנו.

yair.assulin@gmail.com